

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

andra uttrycksmöjligheter än det monologiska ordets. Här hade man gärna läst vidare! Den intresserade kan gå till jubileumsboken »... som solarna väckte till dans» (1993, Sällskapet Erik Johan Stagnelii Vänner, Skrifter 1), där Lysell i en fylligare analys av dramat *Martyrerna*, än den som finns i monografin, presenterar Stagnelius' beroende av och avvikelser från klassicistiska ideal.

Eva-Britta Ståhl

Bertil Romberg: *Carl Jonas Love Almqvist. Liv och verk*. Sthlm 1993.

C.J.L. *Almqvist. Monografi*. Texten redigerad och kommenterad av Bertil Romberg. Svenska Vitterhets-samfundet, Sthlm 1995.

C.J.L. *Almqvist. Amalia Hillner*. Texten redigerad och kommenterad av Lars Burman. Svenska Vitterhets-samfundet, Sthlm 1995.

Som huvudredaktör vid utgivningen av *C.J.L. Almqvist. Samlade Verk* står Bertil Romberg som därjämte med boken *Carl Jonas Love Almqvist*, utgiven i samarbete mellan Ordfronts förlag och Sveriges Humanistiska Förbund, har velat ge en helhetsbild av Almqvist och hans verk. Romberg noterar i förordet att »en första version av detta arbete utgavs på engelska 1977 i Twaine's World Authors Series»; den boken anmälde jag i *Samlaren* 1978. En anmärkning jag den gången gjorde var att ett mer selektivt urval av berörda verk liksom av innehållsreferat kunde ha haft förutsättningar att fångla läsarens intresse mer inför Almqvists skrifter. Men denne är för den delen mycket litet översatt till engelska liksom överhuvud föga till andra språk. Den nu föreliggande boken avser att erbjuda inhemska läsare en modern sammanfattning av Love Almqvists liv och verk. Man frapperas strax vid läsningen av alla hänvisningar i den löpande texten till Almqvist-forskare alltifrån Ahnfelt och Lysander; från 125 års Almqviststudier förtecknas och kommenteras likaså i en avslutande bibliografi en mängd viktigare verk. Den oftast återopade forskaren i Rombergs framställning befinns vara Henry Olsson; med all rätt framhävs särskilt dennes »mästerliga studie» Törnrosens diktare. Den rike och den fattige (1966). Romberg knyter i sin slutkaraktäristik an till Olssons benämning av Almqvist som »många maskers man». Han förklarar där också att Almqvist brevid Strindberg torde vara det mångsidsigaste geniet i vår vitterhet och givetvis återger han Ellen Keys ord om Almqvist som Sveriges modernaste diktare. En postmodernistisk Almqvist har rentav manats fram på 1980-talet, påpekar han.

Bertil Romberg har lagt sig vinn om en lättlöpande framställning och han lättar upp den ytterligare med allehanda citat, gärna ur Almqvists brev. Han noterar själv i förordet att dennes stora, viktiga journalistiska insats under 1840-talet getts en framskjuten plats i översikten över Almqvists liv och verk. Ett kapitel, *Romaner i tid och otid*, fogar sig till presentationen av Det går an och den debatt som följde i dess spår, liksom till det tionde kapitlets redogörelse för de båda romanerna Amalia Hillner och Gabrièle Mimanso. Beträf-

fande den senare gör Romberg en rad komparativa iakttagelser och lancerar Dickens som en förlaga, en eventuell förebild, som det heter. Annars genomgående frikostig med värdeomdömen är Romberg återhållsam inför en roman som Amalia Hillner, om han också liksom tidigare Almqvistforskare finner på sin plats att prisas Almqvists suveräna förmåga att efterbilda kvinnlig brevstil.

När nu *Amalia Hillner* föreligger som en av de först utgivna delarna av Almqvists *Samlade Verk* (del 23) får Lars Burman som har redigerat och kommenterat utgåvan och försett den med en koncis inledning, naturligt nog anledning att i ett litet avsnitt om Forskningen återropa Rombergs breda genomgång av Almqvists romankonst i en tidigare större studie. Annars betecknar Burman det som han menar ringa intresset för Amalia Hillner och de övriga romanerna från 1840-talet som anmärkningsvärt.

Bertil Romberg står också för redigering och kommentar av *C.J.L. Almqvist. Monografi* (del 26), av Romberg i hans bok om Almqvist karakteriserad som försvarstal för denne och som summering av hans ställningstaganden i tidens frågor. Den utgavs 1844–45 och har ej tidigare omtryckts; den kom sålunda aldrig att utges i Bonniers upplaga av *Samlade Skrifter* (1920–1938). Men i Almqvistforskningen är den faktiskt ofta uppmärksammas, alltifrån Ahnfelt och Lysander till Romberg själv och Johan Svedjedal.

Ulf Wittrock

Graham Robb, *Balzac. A Biography*. Picador. London 1994.

Balzac uppfann 1800-talet, skrev en gång Oscar Wilde. Den aforistiska beskrivningen är giltig i så måtto, att få författare i lika hög grad som Balzac har format våra föreställningar om det förra seklets sociala och ekonomiska motsättningar. En sådan livsgärning motiverar onekligen eftervärldens intresse, och sedan länge är den store realisten en av litteraturhistoriens mest omskrivna författare. Forskningen är enormt omfattande och mängder av nya böcker och uppsatser tillkommer varje år. Det förekommer faktiskt att tidigare okänt material kommer fram, trots att snart ett och ett halvt århundrade förflutit sedan författarens död.

Bara under de senaste femton åren har forskningens förutsättningar i hög grad förändrats. Den stora Pléiade-upplagan av *La comédie humaine* har fullbordats, och därigenom föreligger bättre och mer tillförlitliga text-editioner än tidigare. Nya brev upptäckts och publiceras fortfarande; av stor betydelse är att den omfattande korrespondensen till Madame Hanska utgivits i fullständig version. Under utgivning är också *Oeuvres diverses* innehållande journalistik, anteckningar och utkast.

All denna vetenskapliga aktivitet är naturligtvis omöjlig att följa och överblicka för dem som utan specialistkunskaper gärna läser och läser om sin Balzac. Onekligen föreligger ett behov av sammanfattande presentationer som tar hänsyn till moderna forskningsresultat. Förlagen å sin sida ger gärna ut författarbio-

grafier, särskilt om frikostigt utrymme ägnas åt det tillspetsade och amorösa. Balzacs liv och umgänge erbjuder utmärkt material i det avseendet. Därigenom uppstår dock en viss konflikt mellan det vetenskapligt och kommersiellt gångbara. Pikanta anekdoter med tveksam sanningshalt gör lycka på den litterära marknaden men saknar relevans för kvalificerat romanstudium. De stora och affärsmässigt tänkande förlagen publicerar hellre forskning om berättare än om berättelser.

Balzac själv var inte främmande för kompromisser med marknadens krav, och med sin biografi har engelsmannen Graham Robb försökt tillmötesgå såväl förlagsekonomens som akademiska läsares önskemål. Robb är litteraturvetare från Oxford, och trots sin relativa ungdom (f. 1958) har han flitigt producerat sig inom specialområdet franskt 1800-tal. Förutom Balzac har även Baudelaire och Mallarmé behandlats i större format. Biografen över Balzac är försedd med en litteraturförteckning på femton sidor, som innehåller både äldre och moderna arbeten. Till varje kapitel hör detaljerad notapparat med referenser. Robb har läst Balzacs samlade produktion, inkluderande de anonymt utgivna ungdomsverken – bara detta en arbetsprestation värd beundran.

Uppläggningsen är strikt kronologisk, och varje kapitel har årtalsangivelse i rubriken. Det hela börjar sålunda 20 maj 1799 då gossebarnet Honoré Balzac föds i Tours, varpå han några timmar senare tas hemifrån för att inackorderas hos amma. Så går det på, år efter år och kapitel efter kapitel, tills vi nått 21 augusti 1850 och Honoré de Balzac begravs med liktal av Victor Hugo.

Robb vänder sig till en engelskspråkig läsekrets med begränsad kunskap om franska förhållanden, och därför har framställningen försetts med nyttiga och informativa små avsnitt om 1800-talets politik och kulturhistoria. Lovvärt är också enligt min uppfattning att Robb i motsats till så många föregångare ser rätt illusionsfritt på Balzac. Här förskonas vi sålunda från krystade försök till bortförklaringar av det förhållandet att Balzac i likhet med *Röda rummets* Struve kunde tänka sig att mot betalning skriva och plädara för andra åsikter än de egna. Madame Hanska får också något av en upprättelse, medan hon i äldre biografier ofta utsättes för moraliserande klander för sin blasfemi att efter Balzacs död välja älskare bland andra franska författare.

Särskilt avsnitten om den unge Balzac är informativa med sina komprimerade analyser av en skönlitterär produktion som saknar egenvärde, men är intressant emedan den skapats av den blivande författaren till *La comédie humaine*. Robb faller inte för frestelsen att årerädda ungdomsverken genom subtiliserande övertolkning, istället tolkar han kortfattat men givande dessa juvenila texter som marknadsanpassade skrivövningar. Till de mest roande inslagen i Robbs levnads-teckning får man räkna den rika exemplifieringen av hur Balzac målmedvetet gjorde reklam för de egna verken, genom lovprisande recensioner eller devota intervjuer under pseudonym.

På ett plan är det alltså fråga om traditionell och rejäl litteraturforskning med noter och belägg. Som positivistisk kuriositet må nämnas att den apokryfiska tvättnoteforskningen faktiskt lever kvar än i våra dagar. Just

tvättnotor återopas nämligen som vittnesbörd om Balzacs vidlyftiga levnadsvanor. Så långt får den lärda läsekretsen sitt, men det problematiska är att denna biografi i viss mån också har adapterats för en större och mer lukrativ marknad.

I förordet erkänner Robb villigt och smått avväpnande att han haft självaste Balzac som metodiskt föredöme: »I have fallen quite happily into the trap of telling a story.» De bästa historierna återfinnes förstås i de skönlitterära arbetena, som försett biografen med stoff i mängd. Det blir roligare att läsa om Balzacs liv om man tar med romanernas snikna brännvinsadvokater, cyniska förläggare och adliga nymfomaner. Fiktionens repliker och episoder kan gott återanvändas, eftersom enligt populär uppfattning allt som står i romaner också har inträffat i verkligheten. Ibland inleds också kapitlen i pastischerande följetongsstil: »Towards the beginning of autumn in the year 1828, shortly after dawn, a young man with a large, bulbous nose, a thick moustache and long hair brushed back behind his ears arrives in the courtyard of the Messageries Royales in the centre of Paris.» Så gick det alltså till när Balzac temporärt lämnade den franska huvudstaden för att ostörd av fordringsägare skriva sin första roman under eget namn, *Le dernier chouan*.

Robb är som sagt litteraturvetenskapligt skolad och vet givetvis att förhållandet mellan liv och dikt inte är lika okomplicerat som i romantiserade författarbiografier. För att markera denna yrkesmässiga insikt återkommer här och var reservationer riktade till vetenskapligt krävande läsare, men dessa pliktskyldiga formuleringar får sällan synbara konsekvenser och förefaller glömda i samma ögonblick de satts på papper. Av den löpande texten framgår inte vad som är dokumentariskt belagt och vad som är parafraaser på episoder från romanerna och novellerna. Sådana subtila distinktioner kan utredas först vid studium av notapparaten, där vi får veta om det var Balzac själv eller någon av hans romanfigurer som gjorde ett misslyckat självmordsförsök i ungdomen. Bäst hade dock varit om författaren undvikit dylik dubbel bokföring genom att en gång för alla välja genre, antingen vetenskaplig biografi eller underhållande pikareskroman.

Dikt ger alltså kunskap om diktarliv, men informationen anses också löpa i motsatt riktning. Varje fiktiv gestalt bygger på en eller ett par tydliga modeller, och omvänt: de personer Balzac känt och umgåtts med har som regel sin »fictional counterpart». Balzac skrev ingen självbiografi, men den bristen avhjälpas Robb genom att sammanställa relevanta textställen ur de skönlitterära verken. På det viset uppstår något som denne kallar »the autobiography of Balzac's unconscious».

Om jag rätt förstått tillvägagångssättet kan den biografiskt inriktade forskaren på intuitiv väg urskilja och destillera fram det oförfalskat självupplevda i all den fiktiva bråten. Det går till ungefär som när man hittar vatten med slagruta eller finner malmstråk i urberget. Dessa lyckliga fynd låter sig sedan använda som pålitligt källmaterial, och den ur diktverken vunna kunskapen om diktarens liv begagnas vid fortsatt analys. Och så vidare, i en hermeneutikens perpetuum mobile.

När Balzac förändras och utvecklas som författare beror det axiomatiskt på stimuli från konkreta händelser. Mamma är stygg, pappa dör, en vänskap upphör, en kärleksförbindelse börjar. Balzac lär känna Madame Hanska, samtidigt planerar han *La comédie humaine*; Balzac tycker om att köpa antikviteter, och så skriver han romanen *Le cousin Pons* om en fanatisk samlares uppgång och fall. Sådana sammanträffanden är för bra att vara tillfälligheter enligt Robbs synsätt.

Det kan enligt min uppfattning allvarligt ifrågasättas om det är möjligt eller ens önskvärt att skriva traditionella författarbiografier just om Balzac. Att beskriva *Balzac intime* eller *Balzac en famille* ter sig minst sagt problematiskt, det är svårt att föreställa sig honom ensam och vi har föga kunskap om hans privatliv. Balzac är litteraturhistoriens första kändis i massmedial mening, och han marknadsförde sig skickligt, likt en modern popidol eller filmstjärna. Också i breven skapar och lanserar han säljande myter om sig själv, och i motsats till Robb och många andra ser jag det inte som tecken på psykisk förvirring när Balzac omtalar ännu ej påbörjade verk som fullbordade. Snarare ville han på det sättet förbättra legenden om sin sagolika produktivitet, som var användbar när det gällde att få ut förskott från bokförläggare och öka publikens förväntningar inför kommande utgivning. Inte ens i kärleksbrevet glömmar Balzac att han är författare och celebritet; han påminner Madame Hanska om att varje sida korrespondens motsvarar 240 francs i förlorad inkomst.

Tillspetsat uttryckt kan det förefalla som om även det balzaciska privatlivet var en angelägenhet för tidens media. Frankrikes och Europas mest berömda författare spelar roller, uppfyller marknadens förväntningar, överdriver och exploaterar sin egen excentricitet. Bekantskapskretsens motstridiga vittnesbörd i brev och memoarer visar på det undflyende och mångtydiga i personligheten. Naturligtvis fanns en annan Balzac bakom de skiftande maskerna, men beträffande den historiska individen medger källmaterialet inga säkra slutsatser. Sitt innersta behöll han för sig själv, verken var det väsentliga och kring dem skulle uppmärksamhet skapas i alla tänkbara sammanhang; i brev, journalistik och sällskapsliv. I konsekvens därmed kunde man gärna pröva att lämna privatpersonen Honoré de Balzac åt sitt öde och istället skriva biografier om den offentliga personen med samma namn.

Conny Svensson

Barbro Ståhle Sjönell: *Katalog över »Gröna säcken». Strindbergs efterlämnade papper i Kungl. biblioteket SgNM 1-9. Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis LII. 1991.*

Till raden av hjälpredskap som förenklar livet för strindbergsforskaren sällar sig med eftertryck Barbro Ståhle Sjönell 1991 utgivna katalog över de första sju kartongerna av Strindbergs s.k. »Gröna säck», vilken omfattar ytterligare drygt 60 kartonger och andra enheter.

Sanningen är att hela materialet i Gröna säcken nummer – som en icke obetydlig »biprodukt» till utgiv-

ningen av Samlade Verk – finns katalogiserat om än inte tryckt. Lars Dahlbäck har katalogiserat det naturvetenskapliga materialet i kartongerna 18–35 och Margareta Brundin det disparata innehåll i diverse portföljer och kuvert rymmande allt från manuskript till räkningar. Dessa förteckningar är åtkomliga på KB, men det vore till stor nytta och glädje för strindbergsforskningen om de utgavs i sin helhet. När det gäller Strindbergs *litterära* utkast rymms dock lejonparten inom den sedan några år föreliggande och aptitliga volym som Barbro Ståhle Sjönell utgivit och till vilket föreståndaren för Strindbergsarkivet Margareta Brundin fogat en kort historik.

I katalogens första del förtecknas varje enhet i de nio kartongerna. Därtill citeras Strindbergs text. Ett problem för användaren är att dessa citat blir selektiva när Strindbergs text är omfattande. Detta begränsar i hög grad instrumentets användbarhet.

Att det kan vara problematiskt att attribuera ett visst utkast till ett visst fullbordat verk är utgivaren högst medveten om och bistår klokt nog med generösa hänvisningar också i inte helt entydiga fall. Detta torde vara den enda rimliga metoden.

Man kan även komma in i registret andra vägen: genom att slå på ett verk i en förteckning som hänvisar till i ena eller andra avseendet aktuella utkastet.

Katalogens användbarhet är – trots att den citerar selektivt – stor. Återigen har vi fått ett instrument som spar tid och krafter åt strindbergsforskaren – och som dessutom minskar slitaget på materialet i Kungliga biblioteket.

Fick man önska sig något ytterligare vore det att någon åtog sig herkulesarbetet att försöka datera dessa utkast. En uppfattning om problematiken får man av Ståhle Sjönell 1986, s. 25 ff.). Ibland har man nytta av en vattenstämpel, även om detta inte som Carlheim-Gyllensköld trodde behöver betyda att också texten på papperet är från samma år! Någon gång har man stöd av yttre kriterier. Oftast får man hålla sig till de inre, och det gäller att inöva sig i så vanskliga ting som hur Strindberg tänkte och associerade. Den som vill ge sig in i det äventyret har sannolikt stora upptäckter att göra.

Hans-Göran Ekman

Strindbergiana. Tionde samlingen utgiven av Strindbergssällskapet. Atlantis 1995.

Den ryske symbolistpoeten Aleksandr Blok sade sig ha ett stort porträtt av Strindberg framför sig när han strax efter dennes död i maj 1912 tecknade ned en minnesartikel. Han förklarade att han fick lust att kalla den store svensken helt enkelt för »gamle August!» Strindberg hade varit som en bror för alla upproriska och han hade varit en lärare, men *kamrat* var vad Blok i första hand ville kalla »gamle August».

Det stora arv som Strindberg lämnade efter sig var nästan utan undantag tillgängligt för alla, menar Blok. »Arvet efter Strindberg står öppet för den glada och upproriska ungdomen i alla länder. Strindberg själv var